

Bijlage bij reactie op Initiatiefnota "Regionale verschillen; omgaan met krimp"

Deze bijlage bevat een reactie op de 51 aanbevelingen uit de Initiatiefnota "Regionale verschillen; omgaan met krimp".

Arbeidsmarkt

1 Zet in op behoud en aantrekken werkgelegenheid en op een gelijk speelveld in Europa

Het kabinet wil ondernemers de ruimte te geven om te ondernemen en te innoveren. Goede randvoorwaarden op het terrein van fiscaliteit, kennisinfrastructuur en passende wet- en regelgeving zijn daarbij essentieel. Dit geldt ook voor een gelijk speelveld voor bedrijven. Zowel de Europese instellingen als het kabinet streven naar het handhaven van de regels voor het gelijke speelveld. Het kabinet doet dit door harmonisering en handhaving van regelgeving. Dit moet oneerlijke concurrentie en marktafsluiting voorkomen. Zo is het EU-staatssteunkader in het leven geroepen, juist om oneerlijke concurrentie te voorkomen. Bij toekenning van ondersteuning geldt strenge Europese regelgeving over aanbesteding, staatssteun en het gelijke speelveld. Dat geldt voor Nederland en geldt ook voor de andere lidstaten. Binnen Nederland zet het kabinet zich in voor een goed vestigings- en investeringsklimaat en het vraagt ook binnen de Europese Unie aandacht voor deze onderwerpen. Signalen uit het veld ten aanzien van mogelijke verstoring hiervan worden serieus genomen.

2 Stimuleer dat bedrijven en instellingen krachten bundelen

Het rijk onderschrijft het belang om, zeker in krimpregio's, bedrijven, instellingen en overheden te stimuleren om de krachten te bundelen, gebruik te maken van elkaars kennis en kunde en zo maximale synergievoordelen te bewerkstelligen. Het ruimtelijk-economisch beleid is gedecentraliseerd. De primaire verantwoordelijkheid voor regionale economie en goedwerkende regionale arbeidsmarkt berust bij gemeenten en provincies. Niet zonder reden: beleid moet op het gepaste schaalniveau worden ontwikkeld en geïnstrumenteerd. Regio's krijgen van het kabinet alle ruimte om hun beoogde doelen in het ruimtelijk-economisch beleid te halen. Het sleutelwoord hierbij is: verbinden. Met respect voor elkaars verantwoordelijkheden elkaars beleid en instrumenten versterken. Er zijn 35 arbeidsmarktregio's waarin het regionale arbeidsmarktbeleid vorm krijgt. Gemeenten zijn primair verantwoordelijk voor het arbeidsmarktbeleid en provincies en gemeenten voor het regionaal economisch beleid. Als provincies en regio's knelpunten in wet- en regelgeving ervaren bij hun aanpak van de regionale economie en arbeidsmarkt, worden deze zoveel mogelijk aangepakt door het rijk.

Het kabinet richt zich op een integrale aanpak voor topgebieden en clusters in het topsectorenbeleid. Rijk en regio werken in partnerschap aan de versterking van deze gebieden en clusters, ieder vanuit zijn eigen verantwoordelijkheid. Zo versterken we de economie, samen met bedrijfsleven en kennisinstellingen. Het bevorderen van innovatie bij bedrijven kan ook via garanties en kredieten of door het wegnemen van belemmerende regelgeving.

Het rijk en de provincies in respectievelijk Noord, Oost, Zuidwest, Zuidoost en Zuid Nederland zijn daarnaast aandeelhouders van de regionale ontwikkelingsmaatschappijen NOM, Oost NV, ROM Innovation Quarter, BOM en LIOF. Het Rijk heeft de subsidierelatie met de regionale ontwikkelingsmaatschappijen verlengd tot en met 2016 om daarmee het regionale en bovenregionale aspect van het topsectorenbeleid goed te kunnen faciliteren. De

ontwikkelingsmaatschappijen vormen zo een goede verbinding tussen rijk en regio. Het rijk neemt bovendien een verbindende rol in naar de medeoverheden, waar het gaat om de inzet van ruim € 800 miljoen aan middelen vanuit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Het rijk co-financiert EFRO voor € 140 miljoen. Dit zijn gelden voor landsdelige en grensoverschrijdende programma's voor de periode 2014-2020. Deze middelen worden primair ingezet op de thema's innovatie, energiebesparing, duurzame energie en MKB. De opstelling en uitvoering van de landsdelige programma's zijn belegd bij vier regionale uitvoeringsorganisaties. Juist in deze programma's is veel ruimte voor projecten en initiatieven die de samenwerking tussen overheden, onderwijs en ondernemers in een regio ondersteunen en versterken.

3 Slank rijksdiensten in Friesland, Drenthe, Limburg en Zeeland niet meer dan gemiddeld af

Hoewel het kantorenlocatiebeleid van de rijksoverheid gericht is op verhoging van de efficiency wordt ook gekeken naar effecten die het in de regio heeft. Dat leidde in 2013 tot bijsturingsmaatregelen voor Friesland en Drenthe alvorens de minister voor Wonen en Rijksdienst de masterplannen kantoorhuisvesting vaststelde. In lijn met de motie De Vries probeert de minister bij een nieuwe ronde in de provincies Friesland, Drenthe, Limburg en Zeeland niet meer dan een nationaal gemiddeld effect op de rijkswerkgelegenheid te laten neerslaan. Daarbij zij opgemerkt dat het reduceren van kantoorruimte niet één op één te vertalen is naar een werkgelegenheidseffect. Ook bij de rijksoverheid wordt namelijk steeds efficiënter met kantoorruimte omgegaan.

4 Concentreer 'bio-based economy' en energietransitie-initiatieven in de krimpregio's

In de Initiatiefnota wordt gepleit voor een meer gebiedsgerichte aanpak. Burgers en bedrijven worden op een meer generieke manier via de Stimuleringsregeling Duurzame Energie gestimuleerd om technieken toe te passen die op dit moment rendabel zijn. Ten aanzien van windenergie wordt ingezet op grootschalige ontwikkelingen zoals neergelegd in de Structuurvisie wind op land, waarbij met de Rijkscoördinatieregeling procedures worden versneld. Een gebiedsgerichte aanpak biedt daarnaast kansen voor maatwerk en afstemming op (boven)regionaal niveau. Mogelijk kan winst worden behaald doordat daarmee tevens verschillende dossiers gecombineerd kunnen worden. Een voorwaarde daarbij is dat de milieu- en innovatiewinst die met de verschillende initiatieven worden nagestreefd op de eerste plaats blijven staan en als het ware worden ingepast in een meer gebiedsgerichte aanpak.

Het landelijk gebied heeft veel mogelijkheden om duurzame energieprojecten te verwezenlijken. Dit geldt met name voor windenergie op land, bio-energie en (via de havenfaciliteiten) voor wind op zee. Goede betrokkenheid van de bevolking bij deze initiatieven is belangrijk voor succesvolle realisatie. Veel duurzame energieprojecten liggen in de krimpggebieden en deze worden gesteund via Green Deals, regionale agenda's zoals Switch in Noord-Nederland en het duurzame energiebeleid. Via de bouw van windparken op zee kunnen zeehavens in bijvoorbeeld Groningen en Zeeland zich verder ontwikkelen en kan ook de bedrijvigheid in deze bedrijfstak verder ontwikkelen. Via de Topsector Energie wordt ook de innovatie en bedrijvigheid in de off shore windsector gestimuleerd. In opdracht van de Interdepartementale Commissie Rijksvastgoed (ICRV) loopt een drietal pilots waarin verkend wordt welke verdere mogelijkheden van rijksbetrokkenheid mogelijk zijn bij duurzame energieopwekking en energiebesparing in krimpregio's. Ook in provincie's met krimp ondersteunt het rijk initiatieven op het gebied van bio-based economy zoals het biotransitiehuis in Limburg, of het innovatieplatform Biobased Economy-Groene Chemie & Agribusiness in Drenthe. In het actieplan ter versterking van het chemiecluster Eemdelta van de werkgroep Rein Willems zijn de noordelijke biobased economy kansen stevig neergezet.

5 Bekijk tijdig waar en in welke sectoren arbeidstekorten dreigen als gevolg van bevolkingsdaling en vergrijzing

De demografische ontwikkelingen in Nederland, die gekenmerkt worden door ontgroening en vergrijzing, kunnen op de korte termijn een tekort aan arbeid in specifieke sectoren veroorzaken. Bij het oplossen van knelpunten in de personeelsvoorziening dragen werkgevers een grote verantwoordelijkheid. Het is immers in het belang van werkgevers zelf om over voldoende goed gekwalificeerd personeel te beschikken en een oplossing te zoeken voor de opvolgingsproblematiek. De overheid speelt in op deze problematiek door in te zetten op een zo goed mogelijke aansluiting van het onderwijs op de vraag van de arbeidsmarkt. Dit moet een bijdrage leveren aan de instroom in sectoren waar tekorten worden verwacht. Een uitkomst van dit beleid is bijvoorbeeld het Nationaal Techniekpact 2020, dat in samenwerking met onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven tot stand is gekomen en belangrijke maatregelen bevat om meer goed opgeleide vakkrachten naar de technische sectoren te trekken (Kamerstukken II 2012-2013, 32 637, nr. 57). De overheid heeft daarnaast een rol in de informatievoorziening. Zo brengt het UWV jaarlijks een arbeidsmarktprognose uit waarin per sector in beeld wordt gebracht hoe vraag en aanbod zich op de korte en middellange termijn ontwikkelen.

6 Geef bij de selectie van sectorplannen hogere prioriteit aan krimpregio's

In het Sociaal Akkoord is afgesproken dat het Kabinet door cofinanciering van sectorplannen ondersteuning zal bieden bij de inspanningen van sociale partners. Daarvoor is op 14 augustus 2013 de Regeling cofinanciering sectorplannen gepubliceerd. Beoogd wordt met de uitvoering van sectorplannen in een tijd van economische crisis zo veel mogelijk werkloosheid te voorkomen en de arbeidsmarkt structureel beter te laten functioneren. Het gaat hierbij nadrukkelijk niet om het creëren van nieuwe werkgelegenheid. Sectorplannen worden op initiatief van sociale partners opgesteld. Het is aan sociale partners om te bepalen welke arbeidsmaatregelen zij inzetten voor welke werknemers c.q. doelgroepen. Sociale partners in krimpregio's kunnen hier ook gebruik van maken door hetzij actief deel te nemen aan de uitvoering van landelijke sectorplannen, hetzij door een eigen regioplan in te dienen. Sociale partners in diverse regio's hebben inmiddels regionale plannen ingediend. Van de krimp- en anticepeergebieden gaat het hierbij om de Achterhoek, Drenthe, Friesland, Groningen, Noord-Holland Noord, West-Brabant en Zeeland. Een totaal overzicht van ingediende en in voorbereiding zijnde plannen kunt u vinden op de website van het Actieteam Crisisbestrijding (www.stvda.nl) waarbij ook de status van de plannen is vermeld. De minister van SZW heeft op 29 mei de Tweede Kamer geïnformeerd over de voortgang van de sectorplannen (Kamerstukken II 2013-2014, 33 566 nr, 69) en heeft in deze brief ook regelmatige updates en quick scans van de resultaten aangekondigd.

7 Creëer gelijke kansen voor mensen in de sociale werkvoorzieningen en Wajongeren

Met de inwerkingtreding van de invoeringswet Participatiewet wordt de Wsw afgesloten voor nieuwe instroom. Dit geldt voor alle gemeenten. Mensen die op 31-12-2014 werkzaam zijn via de Wsw (Wsw-dienstbetrekking of begeleid werken dienstbetrekking) kunnen dat blijven doen. Gemeenten blijven middelen ontvangen voor de uitvoering van de Wsw voor deze mensen. Bij de financiering van de Wsw voor het zittend bestand wordt nauw aangesloten bij de omvang van het Wsw-bestand in een gemeente. Daarnaast ontvangen gemeenten middelen voor het activeren van mensen die niet meer de Wsw of Wajong kunnen instromen. De omvang van de doelgroep in een gemeente bepaalt het aandeel van deze middelen dat een gemeente ontvangt. Gemeenten met een bovengemiddeld aandeel arbeidsgehandicapten ontvangen een groter aandeel dan gemeenten met minder arbeidsgehandicapten. Zoals onder punt 6 beschreven, worden sectorplannen op initiatief van sociale partners opgesteld. Het is aan sociale partners in sectoren of regio's om te bepalen welke arbeidsmaatregelen zij inzetten voor welke werknemers c.q. doelgroepen.

De baanafpraak zoals die volgt uit het sociaal akkoord is een macroafpraak met werkgevers. Deze afspraak biedt werkgevers alle ruimte om zelf invulling te geven aan de 100.000 extra banen in de markt. Het kabinet meet het aantal extra banen jaarlijks over heel Nederland. Daarbij zal in

ieder geval een onderscheid gemaakt worden tussen banen in de sector markt en banen in de sector overheid. In de monitor zal ook aandacht zijn voor de regionale spreiding van banen: met het UWV vindt overleg plaats om in de baanafpraakmonitor inzichtelijk te maken hoe het aantal werkende mensen uit de doelgroep is verdeeld over de arbeidsmarktregio's. Voor de beoordeling van de baanafpraak en de beslissing of het wettelijk quotum moet worden geactiveerd, kijkt het kabinet naar het totaal aantal extra banen dat er bij is gekomen over geheel Nederland.

Commerciële en maatschappelijke voorzieningen

8 Voorkom dat knellende regelgeving vrijwilligers ontmoedigt

Vrijwilligers en maatschappelijke organisaties kunnen stevige hinder ondervinden van wet- en regelgeving en dat geldt niet alleen in krimpgebieden. Om die reden is het kabinet vorig jaar binnen het programma Goed geregeld in het domein van de vrijwillige inzet ook een zogenoemde maatwerkaanpak gestart (zie ook Programmabrief "Goed geregeld, een verantwoorde vermindering van regeldruk 2012-2017", Kamerstukken II 2012-2013, 29 362 nr. 212). Binnen deze aanpak worden samen met het veld knelpunten in de wet- en regelgeving geïnventariseerd en wordt hierbij vervolgens gezocht naar (maatwerk)oplossingen. De inventariserende fase van deze maatwerkaanpak is inmiddels afgerond. Bij deze inventarisatie was een groot aantal organisaties, waaronder de koepelorganisatie de Nederlandse Organisatie van Vrijwilligers, betrokken. Uit de inventarisatie komen een tiental knelpunten naar voren, waaronder ook de in de Initiatiefnota benoemde knelpunten. De minister van BZK heeft hierover onlangs de Tweede Kamer geïnformeerd in zijn brief over knellende regels voor vrijwilligers en burgerinitiatieven (Kamerstukken II 2013-2014, 29 362 nr. 230). Thans vinden gesprekken met de betrokken departementen en overheidsinstanties plaats om te bezien of en hoe deze knelpunten kunnen worden weggenomen. Naar verwachting kunnen deze gesprekken na de zomer worden afgerond. De minister van BZK zal vervolgens de Kamer daarover informeren.

Onderwijs

9 Kies voor bundeling van krachten voor basisscholen

Over het probleem van de leerlingendaling en de beleidsvisie daarop heeft de Tweede Kamer op 29 mei 2013 een uitgebreide brief ontvangen (Kamerstukken II 2012-2013, 31 293, nr. 167). Scholen en schoolbesturen gaan samenwerken om te komen tot een goed onderwijsaanbod bij dalende aantallen leerlingen. Het rijk zorgt voor de randvoorwaarden door belemmeringen weg te nemen, met ondersteuning van de samenwerking, door aanpassing van de bekostiging en een verplicht op overeenstemming gericht overleg in gebieden met leerlingendaling. Hierover heeft de Tweede Kamer op 23 mei de brief 'Uitwerking maatregelen leerlingendaling in het primair en voortgezet onderwijs' ontvangen (Kamerstukken II 2013-2014, 31 293 nr. 203).

10 Haal schotten weg om integrale kindcentra mogelijk te maken

In pilots in krimpgebieden wordt bezien waar scholen tegenaan lopen bij de vorming van integrale kindcentra. Dat kan leiden tot experimentele ontschotting, met het oog op een definitieve regeling.

11 Kies voor regionale onderwijsplannen voor het beroepsonderwijs. Doe dat samen met sociale partners

Het is goed als vo en mbo de handen ineen slaan om te komen tot een goed afgestemd regionaal aanbod. Onder andere in Zuid-Limburg is door de schoolbesturen (vo en mbo) gezamenlijk een regionaal onderwijsplan opgesteld, gericht op de technieksector. De kracht van dergelijke plannen is dat het initiatief en de inhoud van het plan van de schoolbesturen zelf is gekomen. Zo dragen zij zelf verantwoordelijkheid voor een goed onderwijsaanbod in de regio. Dit past bij de bestuurlijke autonomie van de onderwijssector. De overheid zorgt voor de randvoorwaarden om de samenwerking te bevorderen. Zo kan onder omstandigheden het rijk tijdelijk een deel van de incidentele kosten opvangen. Hierover heeft de Tweede Kamer op 2 juni de brief Een toekomstgericht mbo ontvangen (Kamerstukken II 2013-2014, 31 524 nr. 207). Daarin komen de maatregelen naar aanleiding van de daling van het aantal leerlingen uitgebreid aan bod.

12 Een OV (kortings)kaart voor minderjarige MBO-scholieren

De ov-chipkaart voor studenten blijft bestaan zoals het nu is. Uiterlijk 2017 komen ook mbo-studenten onder de 18 jaar in aanmerking voor de studenten ov-chipkaart.

13 Maak kleinschalig universitair onderwijs in de regio makkelijker, en

14 Geef de kleine Hogescholen aan de randen van het land de kans om zich te specialiseren in enkele bij het profiel van hun regio passende specifieke opleidingen

Nederland kent een goed gespreid aanbod van hogeronderwijsinstellingen. Er zijn bij het ministerie van OCW geen regio's of instellingen bekend die een nieuwe bekostigde universiteit opgericht zouden willen zien.

In het beleid is de laatste jaren meer aandacht gekomen voor de individuele profielen van de hogeronderwijsinstellingen en de relatie met hun omgeving. Het meest zichtbaar is dat bij de prestatieafspraken. De universiteiten en hogescholen zijn nadrukkelijk uitgenodigd om in hun voorstel voor de prestatieafspraken ambities ten aanzien van onderwijskwaliteit en profilering op te nemen passend bij de uitgangssituatie van de instelling, de context inclusief de behoeftes van de regio, de studentenpopulatie, de historie van de instelling etc. De afspraken die zijn gemaakt ten aanzien van profilering (herordering opleidingsaanbod, zwaartepuntvorming in onderzoek) laten ook nadrukkelijk zien dat keuzes zijn gemaakt passend bij de regiocontext. Zo is het University College Roosevelt gelieerd aan de Universiteit Utrecht en krijgt zij via de Universiteit Utrecht een vaste voet in de financiering. Ook de Hogeschool Zeeland heeft dit gedaan. Haar voorstel voor de prestatieafspraken is beoordeeld als 'zeer goed'. De hogeschool heeft in het verlengde hiervan relatief veel prestatiebekostiging gekregen (de bekostiging die is gekoppeld aan de prestatieafspraken). De Hogeschool Zeeland participeert ook in twee Centres of Expertise die in het kader van de prestatieafspraken tot stand zijn gekomen.

Elke hogeschool kent een vaste voet. Voor de Hogeschool Zeeland omvat deze 10% van de bekostiging, wat relatief stevig is. In de vaste voet van deze hogeschool is rekening gehouden met de specifieke situatie van deze hogeschool, die naar verwachting in de toekomst geconfronteerd wordt met teruglopende studentenaantallen. De casus Zeeland is een bijzondere, vanwege de specifiek Zeeuwse infrastructuur. Het beeld is niet dat er meerdere hogescholen aan de randen van het land zijn waarvan het voortbestaan op basis van getalsmatige criteria in het geding is.

Het hoger onderwijs kent een beleidsregel macrodoelmatigheid waaraan aanvragen voor nieuwe opleidingen of nevenvestigingen van bestaande opleidingen worden getoetst. In juni wordt de nieuwe beleidsregel macrodoelmatigheid 2014 van kracht. Eén van de aanpassingen ten opzichte van de huidige beleidsregel houdt in dat bij de beoordeling of er ruimte is in het bestaande aanbod

voor een nieuwe opleiding, voor een nevenvestiging of een verplaatsing van de opleiding meer gewicht wordt gegeven aan de erkende behoefte van de regio aan de betreffende opleiding/nevenvestiging.

15 Regionale onderwijsautoriteit die noodzakelijke veranderingen begeleidt en waar nodig versnelt

OCW stelt middelen beschikbaar voor regionale procesbegeleiders of onderwijsautoriteiten, die de regio's of de provincies zelf aanstellen. Over de ondersteuning van de regio's en de inzet van procesbegeleiders is de Tweede Kamer in de brief van 23 mei 2014 geïnformeerd door de staatsecretaris van OCW (Kamerstukken II 2013-2014, 31 293, nr. 203).

Zorg dichtbij

16 Experimenteer in krimpgebieden met snelle vergrijzing met een afstemmingsplicht voor gemeenten, zorgverzekeraars en zorgaanbieders om tot de beoogde cultuuromslag in zorg en ondersteuning in wijken en dorpen te kunnen komen

17 Zorg voor ketenaanpak en investeringen in anderhalvelijnszorg in dunbevolkte gebieden

18 Garandeer de basisdisciplines in de kleinere streekziekenhuizen

19 Ruimte en invloed voor publieke zorgbemiddelaar

Nabijheid van zorg, ook voor de patiënt/burger in de krimpregio's, is één van de speerpunten van het beleid van het ministerie van VWS. Elke burger dient basis spoedeisende hulp op vrij korte afstand ter beschikking te hebben. In het bijzonder kwetsbare ouderen, zwangere vrouwen en kinderen zijn patiëntencategorieën voor wie zorg dichtbij van groot belang is. Het is aan zorgverzekeraars en zorgaanbieders om keuzes te maken over concentratie en sluitingen van ziekenhuislocaties, mits dit valt binnen de 45-minutennorm waarbinnen met een ambulance spoedeisende hulp bereikt kan worden. Als de bereikbaarheid van cruciale zorg binnen bovengenoemde norm of de veiligheid van de zorg in het geding komen, heeft de minister van VWS een rol. De minutennorm zorgt ervoor dat de spreiding van de zorg over Nederland goed is. De norm is onverkort van toepassing in krimpregio's. De Nederlandse Zorgautoriteit (NZA) ziet toe op deze zorgplicht van de zorgverzekeraar(s).

In dunbevolkte gebieden ontstaan zogenoemde anderhalvelijnscentra die zorg verlenen die voorheen alleen in ziekenhuizen werd verleend. De concentratie van complexe ziekenhuiszorg brengt met zich mee dat patiënten voor (hoog)complexe zorg wellicht verder moeten reizen. Voor nazorg of polikliniekbezoek kunnen patiënten wel bij ziekenhuizen of anderhalvelijnscentra in de buurt terecht.

De minister van VWS heeft onder andere tijdens het Algemeen Overleg Ziekenhuiszorg van 26 maart 2014 toegezegd de Tweede Kamer een visie op de curatieve zorg in krimpregio's toe te zenden. Uw Kamer ontvangt deze brief na de zomer. In deze brief wordt onder andere ingegaan op experimenteermogelijkheden, verantwoordelijkheden met betrekking tot spoedeisende hulp, de rol van de zorgverzekeraar en samenwerking in krimpregio's.

Op 4 juni jl. heb ik u samen met de staatssecretaris van VWS de brief Transitieagenda Langer zelfstandig wonen gestuurd (Kamerstukken II 2013-2014, 32 847 nr. 121). Hierin geeft het kabinet aan wat de rol van de rijksoverheid is om het langer zelfstandig wonen voor mensen met behoefte aan zorg en ondersteuning mogelijk te maken. Er zullen regiotafels in de 43 WMO-regio's worden georganiseerd met als doel partijen op het regionale niveau te ondersteunen om tot afspraken te komen over de randvoorwaarden voor langer zelfstandig wonen en de herstructurering van het vastgoed. Er komt er een aanjaagteam dat regio's waarin deze samenwerking moeizaam tot stand komt kan ondersteunen. Daarnaast zal een aantal activiteiten plaatsvinden die als doel hebben kennis en informatie te bundelen en beschikbaar te stellen. In 2015 zal een analyse worden

gemaakt over de vraag in hoeverre er knelpunten of ontwikkelingen ten aanzien van langer zelfstandig wonen zijn die specifiek voor krimp- en anticipeergebieden gelden. Hieruit kunnen vervolgacties worden geformuleerd. In het najaar van 2014 zal vanuit het programma Bevolkingsdaling van BZK een bijeenkomst over Wonen, Zorg en Welzijn in krimp- en anticipeerregio's worden georganiseerd.

Mobiliteit

20 Vraagafhankelijk kleinschalig vervoer in aanbestedingen van openbaar vervoer

Steeds meer provincies maken de omslag van aanbodgestuurd naar vraaggestuurd openbaar vervoer en maken de vervoerder meer opbrengstverantwoordelijk. Zo heeft de provincie Zeeland net een aanbesteding voor het openbaar vervoer afgerond waarin 60% van de lijnen vast ligt, terwijl 40% door de vervoerder zelf wordt bepaald op basis van vraag. Voor die laatste 40% is de vervoerder opbrengstverantwoordelijk. Het vervoer in de erg dunne lijnen wordt geregeld via Flexnet. Hier worden kleine per oproep beschikbare busjes ingezet. Dit Flexnet vormt samen met het OV en het Doelgroepenvervoer (Wmo, leerlingenvervoer, etc.) één gezamenlijk op elkaar afgestemd netwerk. Er is een regionale klantenservice waarin het Wmo-vervoer en het OV is gebundeld. Dit is de centrale in Terneuzen, waarin nu al een aantal gemeenten participeert en die straks voor heel Zeeland gaat werken. Met name op het Flexnet zullen ook vrijwilligers werken.

Voor de aansprakelijkheid van vrijwilligers is via de VNG een Vrijwilligersverzekering beschikbaar. De gemeente heeft hiermee de mogelijkheid in één keer voor alle vrijwilligers binnen de gemeente een verzekering af te sluiten. Vrijwilligers zijn hiermee verzekerd voor aansprakelijkheid en ongevallen. Ook inzittenden van een motorvoertuig dat door een vrijwilliger wordt bestuurd vallen onder de regeling. De financiering loopt via het gemeentefonds.

21 Zorg voor een groter volume WMO en Valys vervoer voor mensen die meer dan 20 km van een station wonen

Binnen de Wmo wordt bij uitstek gekeken naar de individuele ondersteuningsbehoeften van de cliënt. Het is denkbaar dat er binnen krimpregio's meer ondersteuningsbehoefte is met betrekking tot het Wmo-vervoer. Gemeenten maken daarin hun eigen keuzes. Gezien het decentrale karakter van de Wmo is het mogelijk dat er tussen gemeenten onderling verschillen optreden. Opgemerkt dient te worden dat vervoer naar een bus- of treinstation dat meer dan 20 km van het woonadres van de cliënt afligt over het algemeen geen Wmo-vervoer betreft.

Binnen de huidige systematiek van het Valys-vervoer wordt geen rekening gehouden met regionale verschillen, wel met de ernst van de mobiliteitsbeperking. Het voorstel om mensen die ver van een station wonen extra kilometers beschikbaar te stellen, is moeilijk te realiseren zonder extra kosten. Bij een budgetneutrale aanpassing zou dit vermoedelijk de mogelijkheden van andere Valysgebruikers weer inperken.

22 Zorg voor goede aansluitingen tussen verschillende vervoersmodaliteiten en faciliteer hybride vervoersmogelijkheden

Voor de afstand van en naar het treinstation zou wellicht nog meer ingezet kunnen worden op vervoer op afroep (zoals het hierboven bij punt 20 beschreven Flexnet). Daarnaast vormt ook de fiets (al dan niet met elektrische ondersteuning) een goed alternatief. Van belang is wel dat deze veilig gesteld kan worden.

Makkelijke overstappunten zijn er in de vorm van P+R-plaatsen. Het Ministerie van IenM heeft hier flink in geïnvesteerd door in het Actieplan Groei op het Spoor €25 miljoen in de vorm van cofinanciering beschikbaar te stellen voor de aanleg van P+R-plaatsen. De regio's kunnen nog tot het einde van dit jaar een aanvraag indienen. Onlangs is er een Plan van Aanpak aan uw Kamer toegezonden, waarin nader in wordt gegaan op de stimulering van het gebruik van P+R locaties door deze beter vindbaar en bereikbaar te maken.

23 Geef meer prioriteit aan de verbindingen met perifere regio's in de treindienstregeling

In de Lange Termijn Spooragenda (LTSA) is veel aandacht voor "eerst beter dan meer". Beter door in de Randstad waar de grootste reizigersstromen zijn hoogfrequent spoor aan te bieden (en waar mogelijk sneller) en voor de iets verder weggelegen regio's goede intercityverbindingen. Sprinters worden met name ingezet om reizigers die zich meer in de periferie van de steden/economische centra bevinden in staat te stellen met de trein te reizen. In de LTSA is aangegeven dat juist voor deze reizigers aansluitingen op het regionaal OV (stad en streekvervoer) van belang zijn. Bij calamiteiten is het de bedoeling dat reizigers op tijd worden geïnformeerd. Dat betekent dat reizigers te allen tijde moeten kunnen rekenen op actuele en multimediale reisinformatie.

24 Besteed meer aandacht aan grensoverschrijdend openbaar vervoer om de gunstige ligging van krimpgebieden ten opzichte van buitenlandse stedelijke centra beter te benutten

In de LTSA is aandacht voor het internationale spoornetwerk: "Voor internationale reizigers zijn verschillende typen treinreizen te onderscheiden. Ten eerste bestaan de door EU aangewezen internationale kerncorridors, de zogenaamde Ten-T corridors. Daarnaast bestaan diverse interregionale verbindingen. Met name voor dit laatste type verbindingen zetten overheden zich in om netwerken (bijvoorbeeld het Nederlandse en het Duitse spoornet) waar mogelijk te verbinden door nationale treinen door te laten rijden naar het eerste grote OV-knooppunt over de grens. Hierdoor verbetert het vervoer voor reizigers en krijgen grensoverschrijdende verbindingen meer nationale betekenis. Afgesproken is dat IenM, ProRail, NS, regionale spoorvervoerders en decentrale overheden gezamenlijk onderzoeken of grensoverschrijdende verbindingen doorgetrokken en verknoopt kunnen worden in het hoofdrailnet of op welke wijze aansluitingen gemaakt kunnen worden met interregionale stations. Dit zal ook met de aangrenzende buurlanden worden verkend." (LTSA, p39)

Daarnaast zijn er regionale initiatieven om te bezien hoe grensoverschrijdende verbindingen kunnen worden verbeterd. Ik verwijs naar bijvoorbeeld actie 17 en 18 uit de uitvoeringsagenda van de LTSA.

In het kader van de grensoverschrijdende samenwerking (GROS) rapporteren de minister van BZK en de minister van BZ aan de Tweede Kamer ook over actiepunten die tussen Nederland enerzijds en de aangrenzende Duitse deelstaten en Vlaanderen anderzijds zijn vastgelegd. Zie hiervoor ook de laatste voortgangsbrief over GROS aan de Tweede Kamer d.d. 12 oktober 2012 (Kamerstukken II 2012-2013, 32 851, nr. 3).

25 Investeer in de digitale snelweg

Het kabinet hecht grote waarde aan de beschikbaarheid van snelle breedbandverbindingen. Dit is namelijk van belang voor economische groei. Het kabinet ondersteunt daarom ook de Europese breedband ambities: in 2020 moeten alle Europese huishoudens toegang hebben tot internet met snelheden van minstens 30Mb per seconde en moet 50% van de huishoudens gebruik maken van internet met snelheden van minstens 100Mb per seconde.

In heel Nederland kan men basis breedband krijgen waarmee het internet voor iedereen in Nederland toegankelijk is. Ongeveer 95 procent van de Nederlandse huishoudens beschikt over de mogelijkheid om een supersnelle breedbandverbinding te krijgen van minimaal 100 Mbps. Er zijn echter nog gebieden in Nederland waar men enkel gebruik kan maken van basis breedband. In deze gebieden is nog geen glasvezel- of kabelaansluiting en/of men zit te ver van de wijkcentrale

waardoor geen gebruik gemaakt kan worden van snel breedband via het kopernetwerk. Het gaat hier vaak om huishoudens of bedrijven die zich ver van de stads- of dorpskernen bevinden. De aanleg van nieuwe, of upgrade van bestaande infrastructuur gaat daar al snel gepaard met zeer hoge kosten.

Er zijn tal van particuliere initiatieven die de breedbanduitrol stimuleren. De in de Initiatiefnota genoemde voorbeelden van burgerinitiatieven in Gelderland en Drenthe staan niet op zich; meerdere provincies en gemeenten tonen zich bereid dit soort initiatieven te ondersteunen. Zo is recent in de gemeente Boekel (Noord Brabant) het eerste gemeentedeekkend glasvezelnetwerk in Nederland aangelegd. Niet alleen alle bewoners, bedrijven en instellingen in de dorpskern zijn nu aangesloten op glasvezel maar ook alle bewoners, bedrijven en instellingen buiten de bebouwde kom (zie ook: <http://bottomup.ruimtevolk.nl/initiatief/boekelnet-glasvezel-in-boekel>).

Het kabinet wil deze initiatieven en de ervaring met verschillende (financierings)modellen inzichtelijk maken. Er zal daarom een online platform komen waar informatie, ervaring en kennis kan worden uitgewisseld. Verder wordt gewerkt aan ontsluiting van informatie over de omvang van gebieden zonder snel internet en wat mobiele dekking door middel van 4G in die gebieden kan betekenen.

26 Maak afspraken met banken om het opnemen van contant geld op het platteland mogelijk te houden

De minister van Financiën heeft op 26 mei jl. de Tweede Kamer een brief gestuurd over de acties van de Nederlandse banken en het Maatschappelijk Overleg Betalingsverkeer (MOB) om de toegankelijkheid en bereikbaarheid van geldautomaten te waarborgen (Kamerstukken II 2013-2014, 27 863 nr. 56).

Detailhandel

27 Zorg er in samenwerking met de provincies voor dat plannen voor verdere uitbreiding van perifere detailhandel niet meer tot uitvoering komen. Beperk bij mutatie op perifere locaties de vestigingsmogelijkheden tot uitsluitend grootschalige detailhandel. Kijk naar de consequenties voor planschade

Alle provincies hebben in hun ruimtelijk beleid regels opgenomen om perifere locaties uitsluitend te gebruiken voor grootschalige detailhandel. Nieuwe uitleg willen zij zoveel mogelijk voorkomen wanneer niet voorzien wordt in een aantoonbare regionale ruimtelijke behoefte conform de Ladder voor duurzame verstedelijking. Daarnaast sturen meerdere provincies aan op regionale programmering. Leegstand in alle delen van de detailhandelstructuur vormt hierbij een belangrijk motief. Conform de motie De Vries heeft de minister van IenM de Tweede Kamer inmiddels over het detailhandelbeleid van provincies geïnformeerd.

Eind 2012 heeft Prof.dr.ir. Bregman in opdracht van het ministerie van IenM een notitie opgesteld om in beeld te brengen welke mogelijkheden overheden hebben tot herbestemming en wat daar de consequenties van zijn voor het al dan niet indienen van verzoeken tot planschade. De verkenning was bedoeld om scherper in beeld te krijgen waar de belemmeringen zitten aan zowel publiek- als privaatrechtelijke kant. Uit de verkenning blijkt dat de huidige wetgeving reeds handelingsperspectieven biedt voor gemeenten, maar verdere uitdieping en bredere communicatie daarover kan nuttig zijn om meer resultaat te boeken.

Binnen de Crisis- en Herstelwet vindt een experiment plaats om de term 'voorzienbaarheid' beter te operationaliseren, waardoor planschade beter voorspelbaar gemaakt kan worden geval van herbestemming. Afhankelijk van de resultaten van het experiment kan overwogen worden de Wet ruimtelijke ordening op dit punt aan te passen.

In 2013 is bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland een Juridische Expertpool Planschade opgezet. Het rijk biedt de diensten van deze pool aan aan provincies en gemeenten. Tot nu toe is de expert pool voornamelijk gericht op kantoren, bekeken wordt of het wenselijk is de scope uit te breiden naar winkels.

28 Faciliteer projecten om tot compactere winkelcentra te komen, met een zodanige functiemenging dat deze centra weer aantrekkelijke verblijfsgebieden kunnen worden

Verschillende gemeenten werken reeds aan de totstandkoming van compactere winkelcentra. Het rijk kan dit inderdaad ondersteunen door het instrument stedelijke herverkaveling verder uit te werken. Vrijwillige herverkaveling is reeds mogelijk. De overheid kan stimuleren dat eigenaren onderling tot overeenstemming komen door fiscale faciliteiten te bieden. Hierbij kan worden gedacht aan bijvoorbeeld een vrijstelling van overdrachtsbelasting. Op dit moment wordt een verkenning gedaan naar mogelijkheden en varianten van een regeling voor stedelijke herverkaveling.

29 Vernieuwen van wijk- en dorpswinkelgebieden en het ontwikkelen van bezorgdiensten

Juist voor mensen met een beperkte actieradius en/of een ondersteuningsvraag is het belangrijk dat voorzieningen op het terrein van zorg en welzijn, maar ook detailhandel en dagelijkse levensbehoeften goed bereikbaar zijn. Dit kan op verschillende manieren georganiseerd worden. Bijvoorbeeld door goede bereikbaarheid van de voorzieningen, het inschakelen van het netwerk in de buurt, bezorgdiensten of het inrichten van lokale punten. Hiervoor worden op verschillende plaatsen in het land en door verschillende partijen al mogelijkheden uitgewerkt en wordt er geëxperimenteerd.

Samenwerking tussen publieke, maatschappelijke en private/commerciële diensten kan daarbij mogelijk nieuwe oplossingen bieden. Op dit moment wordt in het kader van het programma bevolkingsdaling samen met de SPAR, lokale gemeenschappen en gemeenten in een vijftal pilots gezien hoe publieke en private netwerken met elkaar kunnen worden verbonden en welke voorzieningen op welke wijze in het betreffende dorp kunnen worden aangeboden.

In het kader van MIRT (gebiedsagenda voor Noord) bekijken het ministerie van I&M en de regio Noord momenteel de mogelijkheden om maatregelen in het kader van het programma Beter Benutten aan te laten sluiten bij de krimpproblematiek.

Media

30 Neem daar waar dat nodig is drempels op het gebied van samenwerking tussen regionale media zoveel mogelijk weg en stimuleer initiatieven en experimenten

Journalistieke nieuwsvoorziening in de regio staat al geruime tijd onder druk. Oplagen van regionale kranten dalen en hun advertentie-inkomsten lopen terug. Regionale omroepen zijn niet bij machte aan alle gemeenten in hun verzorgingsgebied regelmatig aandacht te besteden. Dit probleem is onderkend door de staatssecretaris van OCW die bundeling van bestaande journalistieke krachten in de regio mogelijk wil maken (Regionale Media Centra). De Mediawet is al enigszins verruimd om publiek-private samenwerking mogelijk te maken. Het Stimuleringsfonds voor de Pers komt met een stimuleringsregeling voor journalistieke samenwerking in de regio. De Raad voor Cultuur brengt later dit jaar een advies uit over journalistieke nieuwsvoorziening in de regio. Er gebeurt al veel op het gebied van samenwerking tussen lokale en regionale omroepen

onderling, maar ook met andere lokale en regionale organisaties zoals regionale kranten, bibliotheken, onderwijsinstellingen etc.

Ruimte en vastgoed

31 Herstructurering vraagt om andere verdienmodellen

De tijd van woningbouw als motor achter stedelijke ontwikkeling is voorbij. Overheden, bewoners en bedrijfsleven zijn op zoek naar alternatieve verdienmodellen om stedelijke ontwikkeling anno 2014 mogelijk te maken. Hiervoor zullen nieuwe verbindingen moeten worden aangegaan. En er moet worden gezocht naar nieuwe en creatieve combinaties zoals de aanpak van leegstand in combinatie met werkgelegenheid, duurzaamheid, leefbaarheid en cultuur.

In dit kader verwijs ik naar een paar bronnen van informatie en goede voorbeelden:

Door de financiële crisis en het wegvallen van veel subsidies is in Nederland een zoektocht naar nieuwe mogelijkheden voor financiering op gang gekomen. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland heeft informatie hierover verzameld in de zogenoemde 'Toolbox Financieringsconstructies' (<http://www.rvo.nl/onderwerpen/innovatief-ondernemen/innovatiefinanciering/toolbox-financieringsconstructies>).

In haar manifest 'Stedelijke ontwikkeling op uitnodiging' presenteert de vakgroep Waardecreatie ingrediënten om de aanpak van de stedelijke ontwikkeling de komende jaren vorm te geven. Waardecreatie door het slim combineren van maatschappelijke en financiële waarde, is daarbij de basis (zie <http://www.platform31.nl/publicaties/stedelijke-ontwikkeling-op-uitnodiging>).

In de goede-voorbeelden-databank van het Expertteam (kantoor)Transformatie staan diverse inspirerende projecten van kantoren die succesvol geherstructureerd zijn naar andere functies (www.rvo.nl/transformatie).

Een mooi praktijk voorbeeld is het Wijkbedrijf Bilgaard dat de Leeuwarder krachtwijk Bilgaard de komende 2 jaar grootschalig gaat verbeteren. Het Wijkbedrijf is van de bewoners en wordt opgezet met professionele hulp van een consortium van bedrijven. Het richt zich op het opknappen van woningen, het verbeteren van de omgeving en de sociale binding in de wijk met als doel energie besparen, comfort verhogen, kosten reduceren en banen realiseren.

Ten aanzien van wooncoöperaties, een vorm van zelforganisatie van kopers en huurders gericht op gezamenlijke doelen, heb ik de Eerste Kamer toegezegd vóór het eind van dit jaar te komen met een uitwerking. De minister van IenM heeft conform de motie Verhoeven het PBL verzocht een analyse te maken van de leefbaarheid van binnensteden, mede gelet op de toenemende leegstand. Deze analyse wordt dit najaar verwacht.

32 Aftrekregeling verhuurdersheffing voor corporaties krimpgebieden

Binnen de heffingsvermindering is geregeld dat op basis van een voornemen tot het slopen van een woning de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) een beschikking kan afgeven die zekerheid biedt dat als binnen 3 jaar na het afgeven van deze beschikking daadwerkelijk de sloop heeft plaatsgevonden recht bestaat op de heffingsvermindering van €15.000. Hiermee is de verhuurder dus zeker van de heffingsvermindering voordat daadwerkelijk kosten moeten worden gemaakt. De periode waarbinnen de heffingsvermindering kan worden verzilverd is op 3 jaar gesteld om tempo te realiseren in de aanpak van de woningvoorraad en verhuurders hiertoe te prikkelen.

33 Verruim mogelijkheden woningbouwcorporaties in krimpgebieden

In het kader van stads- en dorpsvernieuwing kunnen niet-Daeb investeringen door corporaties nodig zijn. Ik ben dan ook voornemens corporaties op dit punt ruimte te bieden, maar wel met waarborgen om marktverstoring te voorkomen. Ten aanzien van bouw op onbebouwde grond ben ik voornemens striktere waarborgen in te bouwen, omdat dit type investering voor de corporatie onnodige financiële risico's met zich mee kan brengen. Zie ook mijn brief van 11 april 2014 over de Implementatie van de Hervormingsagenda Woningmarkt (Kamerstukken II 2013-2014, 32 847 nr. 119).

34 Steun innovatieve ontwikkelingen

Het genoemde initiatief (bewonerscoöperatie in Friesland) wordt in het kader van de experimentenregeling binnen het programma bevolkingsdaling ondersteund. De experimenten beogen ontwikkeling van kennis en ervaring met specifieke oplossingen. Waar in de experimenten belemmerende regelgeving een knelpunt blijkt te zijn wordt bezien hoe dit opgelost kan worden.

35 Stimuleer aanpak rotte kiezen

Zoals ook aangegeven in de Initiatiefnota zijn er diverse experimenten, projecten en subsidiemogelijkheden voor de aanpak van zogenoemde rotte kiezen (i.e. leegstaande en/of verloederende beeldbepalende panden). Een belangrijk deel van de in de nota genoemde experimenten zijn in het kader van de experimentenregeling van het programma bevolkingsdaling ondersteund. Ook is er bijvoorbeeld in het convenant dat rijk, provincie Groningen en de Groningse krimpregio's sloten expliciet aandacht voor de aanpak van de particuliere woningvoorraad. Ik onderschrijf het belang van het delen en goed gebruiken van de beschikbare informatie, kennis en ervaringen. Binnen het programma bevolkingsdaling en het Nationaal Netwerk Bevolkingsdaling wordt hier zeer zeker ook de nodige aandacht aan gegeven.

36 Onderzoek mogelijkheden voor een vereveningssysteem op de woningmarkt

Zoals aangegeven in de Kabinetsreactie op het rapport "Kosten Koper" van de Tijdelijke Commissie Huizenprijzen van 18 oktober 2013 (Kamerstukken II 2013-2014, 33 194 nr.10), ziet het kabinet verevening van inkomsten of uitgaven tussen gemeenten in een woningmarktgebied als een nuttige aanvulling op en versterking van een samenhangend regionaal beleid. Het bestuurlijk draagvlak verschilt echter van regio tot regio en in de praktijk blijkt verevening slechts beperkt van de grond te komen. Dit blijkt ondermeer uit de wijze waarop subsidies in het kader van het Besluit Locatiegebonden Subsidies, worden ingezet. Voor verplichte verevening op een hoger schaalniveau (tussen woningmarktgebieden) ziet het kabinet geen mogelijkheden.

37 Bied hulp bij aanpak, herbestemming of sloop van leegstaande boerderijen

Leegstaande agrarische bedrijven zijn bestuurlijk een primaire verantwoordelijkheid van provincies en gemeenten. Het rijk heeft een ondersteunende rol, met name ten aanzien van kennisoverdracht. Zo verkent momenteel de Dienst Landelijk Gebied in opdracht van de provincies Zeeland en Zuid-Holland en het ministerie van BZK in het kader van het programma bevolkingsdaling de vraagstukken rondom agrarische bedrijfsopvolging in de twee anticipeergebieden Schouwen-Duiveland en Goeree-Overflakkee. Gemeenten en provincies kunnen de scenario's die hieruit voort zullen komen, benutten bij het verder ontwikkelen van hun beleid. Ook kan gebruik gemaakt worden van de kennis die inmiddels is opgedaan op andere leegstanddossiers (kantoren, winkels, bedrijventerreinen). De minister van IenM is bij brief van 27 juni jl. nader ingegaan op de problematiek van leegstaande boerderijen in de door de Tweede

Kamer gevraagde reactie op het Alterraraapport "Vrijkomende agrarische bebouwing in het landelijk gebied".

38 Onderzoek de mogelijkheden voor het instellen van een hybride vastgoedfonds

Het is woningcorporaties toegestaan deel te nemen aan hybride vastgoedfondsen. Van belang is wel dat er voldoende waarborgen zijn om het maatschappelijk gebonden vermogen van corporaties en het inzicht van de financieel toezichthouder in de aandelentransacties, te beschermen. In de Herzieningswet zullen daarom regels worden gesteld aan de condities waaronder deelname plaats kan vinden. Zo mag een corporatie geen vreemd vermogen verstrekken aan het fonds, moet de deelneming naar rato van de deelneming actief zijn op het gebied van de volkshuisvesting, en is mijn toestemming vooraf vereist.

39 Geef provincies meer verantwoordelijkheden en regietaken

Met de Structuurvisie Infrastructuur & Ruimte brengt het rijk de ruimtelijke ordening zo dicht mogelijk bij diegene die het aangaat (burgers en bedrijven), laat het meer over aan gemeenten en provincies ('decentraal, tenzij...') en komt de gebruiker centraal te staan.

Het kabinet kiest voor een selectieve inzet van rijksbeleid op 13 nationale belangen. De ruimtelijke opgaven met betrekking tot bevolkingsdaling worden daarbij beschouwd als primair een decentrale aangelegenheid.

Provincies kunnen hun regierol in de ruimtelijke ordening en programmering waarmaken in hun beleid, met name in provinciale structuurvisies. Voor de uitvoering beschikken zij over het nodige instrumentarium: de verordening ruimte, de proactieve en reactieve aanwijzing en het provinciale inpassingsplan. Zo kan provinciale doorzettingsmacht gerealiseerd worden op lokaal niveau. Ook kunnen op vrijwillige basis bestuurlijke afspraken gemaakt worden.

In de Structuurvisie Infrastructuur & Ruimte (SVIR) is afgesproken dat de Ladder voor duurzame verstedelijking gehanteerd wordt voor ruimtelijke ontwikkelingen. De ladder stimuleert decentrale overheden om aan regionale afstemming te doen. Wie het initiatief neemt en op welke wijze deze regionale afstemming plaatsvindt hangt af van de specifieke lokale en regionale context. Het gebruik van het instrument van de Ladder voor duurzame verstedelijking wordt op dit moment door het Planbureau voor de Leefomgeving geëvalueerd. In het najaar van 2014 wordt u over de resultaten geïnformeerd.

Verschillende Europese structuurfondsgelden worden reeds op krimpgerelateerde zaken ingezet. Zo is het ruimtelijk omgaan met demografische verandering één van de prioriteiten van het INTERREG IVB programma in Noord West Europa.

40 Creëer een provinciaal saneringsfonds

Er bestaan reeds provinciale regelingen op vrijwillige basis waarbij nieuwe ontwikkelingen bijdragen aan het saneren en slopen van (leegstaand) vastgoed. Zo heeft de Provincie Zuid Holland in 2003 het initiatief genomen voor een zogenaamde Ruimte-voor-Ruimte regeling. Deze regeling maakt het mogelijk woningen te bouwen in het buitengebied om met de opbrengst daarvan de sloop van voormalige (agrarische) bedrijfsgebouwen en kassen te kunnen betalen.

Het rijk heeft onderzoek laten verrichten naar de juridische mogelijkheden van een verplichte afdracht voor regionale kantorenfondsen. Het doel hiervan is eigenaren van verouderde, structureel leegstaande kantoren via een financiële compensatie te stimuleren hun bestaande kantoren te saneren, door ofwel sloop ofwel duurzame transformatie naar een andere functie. De conclusie was dat er een juridische grondslag te creëren valt voor een verplichte afdracht, maar dat er wel belangrijke juridische en fiscale haken en ogen aan een dergelijke regeling verbonden zijn. Uit overleg met de kantorensector is gebleken dat er vooralsnog onvoldoende commitment is vanuit marktpartijen om dit soort regionale kantorenfondsen op te willen richten.

Vanuit de partijen die het kantorenconvenant ondertekend hebben worden verschillende nieuwe initiatieven ontplooid om te zien of er andere manieren zijn om de leegstand aan te pakken. Zo heeft Vastgoed Belang het initiatief genomen om te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn voor een zogenaamde 'één-voor-één' regeling. Dit is een regeling die ervoor zou moeten zorgen dat er bij één vierkante meter nieuwbouw ook (minimaal) één vierkante meter transformatie en/of sloop zou moeten plaatsvinden.

Het rijk is voornemens kennisontwikkeling over saneringsfondsen te faciliteren.

Grens: van barrière naar kans

41 Focus op knelpunten bij grensoverschrijdende arbeidsmarkt

In de Initiatiefnota wordt verwezen naar het onderzoek van de Commissie Bruls naar het wegnemen van praktische belemmeringen op de arbeidsmarkt. Op 13 juni jl. heeft de minister van SZW mede namens de ministers van VWS en OCW een kabinetsreactie aan de Tweede Kamer gestuurd waarin wordt ingegaan op aanbevelingen van de Commissie Bruls.

Grensoverschrijdende samenwerking biedt veel krimp- en anticipeerregio's kansen op betere benutting van voorzieningen en meer kans op werk. In het kader van het programma bevolkingsdaling zijn inmiddels Kansentlassen ontwikkeld voor de regio's Achterhoek, Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Limburg, Noord-Limburg, Midden-Limburg. In de loop van 2014 volgt een kansentlas voor Groningen en Drenthe.

Als vervolgtraject zijn, eveneens vanuit het programma bevolkingsdaling, tijdelijk en ter stimulering twee "ontgrenzers" ingezet in de regio's Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen die zich concreet inzetten voor ontwikkeling van de Euregionale arbeidsmarkt en het wegnemen van belemmeringen. Een besluit tot voortzetting of uitbreiding van de ontgrenzers is aan de regio's zelf. Of hierbij financiering vanuit de sectorplannen mogelijk is wordt door de sociale partners bepaald. (Zie ook toelichting onder aanbeveling 6).

Op het vlak van sociale zekerheid is er Europese coördinatie van regelgeving; harmonisatie wordt echter niet nagestreefd. Grensarbeiders hebben te maken met verschillen in wettelijke systemen en verschillen in de uitvoering van die regelgeving in lidstaten. De één ervaart deze verschillen als een belemmering, de ander ziet kansen. Belangrijk is dat er voor potentiële grensarbeiders voldoende informatie is. In juni 2013 zijn de internetportalen voor grensarbeid van Nederland-Noordrijn Westfalen en Nederland-België samengevoegd in het internetportaal Nederland-België-Noordrijn Westfalen (<http://startpuntgrensarbeid.benelux.int/nl>). Hiermee is een eerste stap gezet om een sluitend digitaal informatienetwerk in Benelux-verband tot stand te brengen. Op 2 april van dit jaar is de Tweede kamer geïnformeerd over het besluit van de staatssecretaris van SZW over de financiering en taken van de Bureaus Belgische en Duitse Zaken van de SVB. De staatssecretaris heeft besloten dat de Bureaus Belgische en Duitse Zaken een back-office kunnen worden waarmee de afbouw van de huidige vorm van face-to-face dienstverlening kan worden geëffectueerd. De uitvoering van deze back-office, met als taak de regionale experts te ondersteunen bij complexe vragen en algemene kennisfunctie richting regionale experts te vervullen, wordt tot eind 2018 mogelijk gemaakt. (Kamerstukken II 2013-2014, 26 448 nr. 510.) Voor meer informatie hierover wordt verwezen naar de beantwoording van vragen van het lid Kerstens over het verbeteren van de mogelijkheden van werkzoekenden in grensregio's door de minister van SZW van 13 januari 2014 (Kamervragen (Aanhangsel) II 2013-2014, 944).

42 Kies in regio's aan de Duitse grens voor Duits als eerste vreemde taal in het MBO

Burgemeesters en mbo-instellingen in de grensregio's hebben hun zorgen over de Duitse taal in het mbo onder de aandacht van de minister van OCW gebracht. Met beheersing van de Duitse taal vergroten studenten hun kansen op het vinden van een baan op de nabije Duitse arbeidsmarkt. De minister heeft daarom met een brief de mbo-instellingen in de grensregio's opgeroepen meer gebruik te maken van de mogelijkheden die het mbo-stelsel hen biedt. Instellingen in het mbo kunnen namelijk, naast de inhoud van de kwalificatiedossiers, de zogenoemde 'vrije ruimte' van een mbo-opleiding benutten voor het aanbieden van een extra onderdeel, zoals de Duitse taal. Ook biedt de inhoud van de kwalificatiedossiers aan instellingen de ruimte om, als dit relevant is, een vreemde taal te hanteren bij uitvoering van beroepstaken. Ten slotte kunnen instellingen in de grensregio's eigen keuzes maken bij de vertaling van de kwalificatie-eisen naar een onderwijsprogramma. Zo kunnen instellingen, ter voorbereiding op een grensoverschrijdende arbeidsmarkt, excursies naar Duitse bedrijven organiseren, gastsprekers van Duitse bedrijven uitnodigen en studentuitwisselingsprogramma's organiseren.

Een maatregel waarbij het vak Engels zou worden vervangen door een vak Duits wordt om verschillende redenen onwenselijk geacht. In het mbo is alleen voor de beroepsopleidingen van niveau 4 het vak Engels verplicht, ter versterking van de vaardigheden gericht op doorstroom naar het hbo. Deze versterking is ook van belang voor mbo-4 studenten in de grensregio's. Deze maatregel is niet mogelijk voor beroepsopleidingen van niveaus 1, 2 en 3 van het mbo. Bij de kwalificatiedossiers voor deze mbo-niveaus zijn namelijk alleen eisen aan beheersing van een moderne vreemde taal opgenomen in het geval dit nodig is voor uitoefening van het beroep.

De basis voor beheersing van moderne vreemde talen wordt gelegd in het voortgezet onderwijs. Ook daar is voor grensregio's nog winst te behalen. Scholen in deze regio's kunnen hun leerlingen extra stimuleren om in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs het vak Duits te kiezen. Daartoe kunnen zij zich bijvoorbeeld aansluiten bij het LinQ netwerk ter stimulering van de talen Duits (en Frans), hetgeen overigens veel scholen in de grensstreek al doen.

Overigens wordt de aanbeveling om de kennis van de Duitse taal in grensregio's te verbeteren ook opgepakt in GROS-verband waarover de minister van BZK de Tweede Kamer informeert.

43 Inventariseer in een aantal regio's samen met bewonersorganisaties aan beide zijden van de grens praktische problemen in regelgeving en probeer vervolgens in bilateraal overleg waar mogelijk tot harmonisatie van regelgeving te komen

De in de initiatiefnota genoemde notitie van een bewonersgroep in Winterswijk is bij het ministerie van BZK bekend en het ministerie is in gesprek met organisaties in de regio over de door hen geformuleerde obstakels. Daarnaast zijn er vanuit de Tweede Kamer vragen gesteld over de nota Grenskwartieren (2014D15707) naar aanleiding van een brief hierover van de minister van BZK op 14 april 2014 (Kamerstukken II 2013-2014, 32 851 nr. 50). Deze vragen zijn bij brief van 24 juni 2014 door de minister van BZK beantwoord.

44 Zorg voor aansluiting met Vlaamse en Duitse ziekenhuiszorg

In de achtergrondstudie 'Demografische krimp en Ziekenhuiszorg', in 2011 uitgebracht door de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ), wordt geconcludeerd dat het bij Nederlandse ziekenhuizen in de grensstreken inmiddels goed is doorgedrongen dat men de concurrentie aan zal moeten gaan door een goede bejegening van de patiënt, service en geringe wachttijden. Voor patiënten in de grensregio's is al meer keuze en betere service beschikbaar door de mogelijkheden van grensoverschrijdende zorg. Er kunnen overigens nog wel belemmeringen zijn voor patiënten voor zorg in het buitenland, zoals een taalbarrière in de communicatie met zorgverleners of de onbekendheid met de vergoedingsregels of het buitenlandse zorgsysteem. Een goede voorlichting is van belang. Hiertoe heeft de minister van VWS in 2013 ter implementatie van de Patiëntenrichtlijn het Zorginstituut Nederland aangewezen als nationaal contactpunt voor grensoverschrijdende zorg (NCP). Het NCP verstrekt algemene informatie aan verzekerden over

hun rechten en plichten bij grensoverschrijdende zorg binnen de EU. De website is onlangs volledig operationeel geworden (www.cbhc.nl).

De minister van VWS vindt het belangrijk dat zorgaanbieders en zorgverzekeraars internationaal samenwerken als dit de kwaliteit en doelmatigheid van zorg bevordert. Juridisch gezien zijn er nauwelijks belemmeringen meer voor grensoverschrijdende zorg. De Europese richtlijnen en verdragen faciliteren voor een belangrijk deel het vrije verkeer met betrekking tot de gezondheidszorg. Als Nederlandse zorgaanbieders toch knelpunten ervaren om over de grens samen te werken, wil de minister van VWS zich binnen haar mogelijkheden en bevoegdheden (eventueel samen met andere relevante departementen) inzetten om deze weg te nemen. In de kabinetsreactie bij het interdepartementaal beleidsonderzoek (IBO) grensoverschrijdende zorg wordt hier nader op ingegaan. De kabinetsreactie en het IBO-eindrapport zijn op 27 juni jl. aan de Tweede Kamer verzonden.

45 Monitor de effecten van accijnsverhoging in de grensstreek

Op 28 mei jl. heeft de staatssecretaris van Financiën de Tweede Kamer per brief geïnformeerd over de uitkomsten van een onderzoek naar accijnsverhogingen op diesel en lpg. In deze brief is aangegeven dat de uitkomsten over het eerste kwartaal het kabinet geen aanleiding geven om maatregelen te treffen. Er is een aanzienlijke extra opbrengst gerealiseerd en de effecten in de directe grensstreek tot 10 kilometer van de grens lopen niet significant uit de pas met een meerjarige trend van teruglopende verkopen. De geconstateerde grenseffecten lijken slechts ten dele het gevolg van de recente accijnsverhoging. (Kamerstukken II 2013-2014, 33 752 nr. 93.)

(Her)verdelingsvraagstukken

46 Stel een frictiebudget in voor het gemeentefonds

Het gemeentefonds kent op dit moment alleen een frictievergoeding in geval van herindeling van gemeenten. Op grond van het uitgangspunt van kostenoriëntatie van het gemeentefonds is er tot op heden geen aanleiding gezien voor het introduceren van een frictiebudget voor krimpproblematiek. De aanbeveling zal echter worden betrokken bij de evaluatie van de krimpmaatstaf in het gemeentefonds (zie de reactie op aanbeveling 47).

47 Verleng de krimpmaatstaf in het gemeentefonds of maak deze permanent en pas de maatstaf aan

De huidige krimpmaatstaf in het gemeentefonds is tijdelijk en loopt tot en met 2015. In de tweede helft van 2014 wordt de maatstaf geëvalueerd. Om een gefundeerd oordeel te kunnen vellen is inzicht in de financiële gevolgen van bevolkingsdaling gewenst. Daarbij staat de vraag centraal of en zo ja, welke extra kosten krimp gemeenten hebben ten opzichte van vergelijkbare gemeenten zonder bovengemiddelde demografische veranderingen. Op basis van de evaluatie vindt begin 2015 besluitvorming plaats over de vraag of en zo ja, op welke manier eventuele extra kosten als gevolg van krimp in het gemeentefonds gehonoreerd dienen te worden. Overigens zijn in de onderzoeken rond de eerste fase groot onderhoud gemeentefonds voor krimp gemeenten geen afwijkende kostenpatronen gesignaleerd.

48 Pas de krimputkering uit het provinciefonds aan

In de Initiatiefnota wordt aanbevolen dat provincies en gemeenten meerjarige afspraken maken over de inzet van middelen voor de aanpak van krimpproblematiek. Op grond van de Financiële-verhoudingswet zijn de middelen in het provinciefonds vrij besteedbaar. Bij deze aanbeveling is daarom geen rol weggelegd voor het rijk. Uiteraard staat het gemeenten en provincies vrij om over de besteding van de middelen onderlinge afspraken te maken.

49 Houd bij de verdeling van middelen voor decentralisatie van Awbz-taken, Jeugdzorg en Werk en inkomen rekening met de specifieke omstandigheden van krimpgebieden en de dubbele transititaakstelling die op hen afkomt

De uitgangspunten van kostenoriëntatie en globaliteit die worden gebruikt voor de verdeling van het gemeentefonds, worden ook toegepast in de verdeelmodellen voor de Participatiewet, Jeugd en de Wmo. Zo is voor de verdeelmodellen onder meer onderzoek gedaan naar de gevolgen van de volgende factoren op de kosten van gemeenten: krimp, opleidingsniveau, leeftijd, samenstelling huishoudens, uitkeringsontvangers, inkomen, effecten orthodoxie. Als factoren als deze significante effecten hebben op de kosten van gemeenten op deze terreinen, zullen ze worden meegenomen in de objectieve verdeelmodellen. De drie terreinen zullen samen deel uitmaken van het tijdelijke deelfonds sociaal domein.

50 Voeg de Achterhoek, Zuidoost Drenthe en Noordoost Friesland toe aan de lijst van krimpregio's

Onlangs heb ik na overleg met de provincies de criteria voor krimp- en anticipeerregio's nader gekwantificeerd. Voor krimpregio's zijn daarbij de volgende drie criteria vastgesteld:

- Er is in 2014 sprake van een gerealiseerde bevolkingsdaling ten opzichte van eerdere jaren.
- De geprognosticeerde bevolkingsdaling in de periode 2014-2040 bedraagt ten minste 12,5%.
- De geprognosticeerde huishoudensdaling in de periode 2014-2040 bedraagt ten minste 5%.

Voor de prognoses wordt gebruik gemaakt van Primos. Op basis van deze criteria blijft de huidige indeling van krimpregio's ongewijzigd. (Zie het overzicht van regio's aan het eind van deze bijlage.) De criteria voor krimpregio's zijn in de brief waar deze bijlage deel van uitmaakt nader toegelicht.

Voor de anticipeerregio's zijn de volgende criteria vastgesteld:

- De geprognosticeerde bevolkingsdaling en/of huishoudensdaling in de periode 2014-2040 bedraagt ten minste 2,5%.
- Bestaande anticipeergebieden die niet aan het criterium van 2,5% daling voldoen, kunnen op verzoek anticipeerregio blijven indien er sprake is van een bovengemiddelde ontgroening, vergrijzing of daling van de potentiële beroepsbevolking.

Met het eerste criterium wordt vastgehouden aan de definitie van matige bevolkingskrimp zoals gehanteerd door ABF en PBL. Het tweede criterium is opgenomen omdat in de loop van het programma bevolkingsdaling de focus is verruimd van 'krimp' naar 'demografische transitie'. Dit omdat krimp meervoudige demografische veranderingen inhoudt. Niet enkel nemen de bevolking en het aantal huishoudens af, daar komt bij dat het aantal leerlingen flink daalt, de beroepsbevolking in snel tempo afneemt en het aandeel 65+ers en 75+ers fors stijgt. De gevolgen van deze meervoudige transitie worden zichtbaar op het terrein van wonen, voorzieningen en economie. Het rijk wil regio's stimuleren om te anticiperen op deze veranderingen en is daarom bij de selectie van anticipeerregio's minder strikt dan bij de selectie van krimpregio's. Belangrijk is dat de regio zelf aangeeft mee te willen doen in het programma bevolkingsdaling.

Ook hier geldt dat voor de prognoses gebruik gemaakt wordt van Primos. Van de huidige anticipeerregio's is er één die niet voldoet aan het criterium van 2,5% geprognosticeerde bevolkingsdaling en ook geen bovengemiddelde ontgroening, vergrijzing of daling van de

beroepsbevolking kent, namelijk de regio Rijnstreek. Met deze regio wordt nog besproken of en zo ja, welke consequenties dit heeft voor deelname aan het programma bevolkingsdaling. Daarnaast zijn er vijf regio's die niet voldoen aan het criterium van 2,5% geprognosticeerde daling maar wel aan het criterium van bovengemiddelde ontgroening, vergrijzing of daling van de potentiële beroepsbevolking: Ablasserwaard/Vijfheerenland, West-Brabant, Voorne-Putten, Twente en Goeree-Overflakkee. Deze regio's kunnen op verzoek anticipeerregio blijven. Tot slot zijn er vier regio's die op basis van het eerste criterium als anticipeerregio deel zouden kunnen nemen in het programma Bevolkingsdaling: de Friese Waddeneilanden, Zuidoost Friesland, Walcheren en de Westhoek van West-Brabant. Deze laatste betreft een subregio van de regio West-Brabant en zou eventueel deel kunnen nemen als West-Brabant als geheel zou besluiten geen anticipeerregio te willen blijven. In het najaar zal de Kamer worden geïnformeerd over de uitkomst van de besprekingen met de genoemde gebieden.

51 Focus Europese Fondsen veel meer op de gevolgen van bevolkingsdaling in de regio's aan de randen van het land

De programma's voor de Europese fondsen bevinden zich in een afrondende fase. Deze zijn of worden op korte termijn ingediend bij de Europese Commissie voor goedkeuring. Alle programma's zijn opgesteld in nauw contact met de regionale overheden en andere belangrijke partners en zijn tevens breed geconsulteerd. Voor het EFRO zijn de programma's door de regionale overheden zelf opgesteld. ESF wordt overwegend ingezet als aanvullend budget voor versterking van het gewenste aanbod op de arbeidsmarkt met de centrumgemeenten van de arbeidsmarktregio's als aanvragers, die daar door informatiebijeenkomsten goed op zijn voorbereid. De regionale dimensie is daarmee goed ingebed in de programma's. Het programma voor het ELFPO (POP) is tot stand gekomen in samenwerking met de provincies. De Europese middelen worden ingezet daar waar zij de meeste toegevoegde waarde hebben en volgens de Europese voorschriften en aanbevelingen. Zo geldt bijvoorbeeld voor EFRO dat wordt ingezet op innovatie en koolstofarme economie, met het MKB als belangrijke doelgroep. Door vooral in te zetten op de sterke clusters wordt een impuls gegeven aan de gehele regio. Met INTERREG wordt eveneens ingezet op deze doelen, maar INTERREG zet verder ook in op grensoverschrijdende mobiliteit en arbeidsmarkt.

Het POP3 wordt gekenmerkt door een duidelijke focus op innovatie en duurzaamheid. Een deel van de middelen is gereserveerd voor het stimuleren van plaatselijke ontwikkeling in plattelandsgebieden via LEADER. LEADER is een goed instrument om in te zetten in gebieden met (toekomstige) bevolkingskrimp. Lokale of regionale initiatieven als slimme oplossingen voor het opvangen van bevolkingskrimp kunnen met behulp hiervan worden ontplooid.

Een landelijk loket voor de fondsen is een goed idee en reeds opgepakt door de VNG. De VNG heeft een Subsidiewijzer opgesteld. Daarin wordt beschreven welke Europese fondsen voor welke doelen ingezet kunnen worden. Tevens organiseert de VNG verschillende informatie- en netwerkbijeenkomsten. Regionaal zijn er ook instanties die Europese aanvragen kunnen ondersteunen. Zo biedt het Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling (CMO) Groningen advies en ondersteuning aan organisaties binnen de provincie bij het aanvragen van Europese middelen.

Bijlage: Tabel

Prognoses krimp- en anticipeerregio's

regio	bevolking totaal				huishoudens totaal				bevolking 4-11 jaar				bevolking 20-64 jaar				bevolking 65 jaar en ouder				aandeel 65+/75+
	2005	2008	2014	2040	2005	2008	2013	2040	2005	2008	2014	2040	2005	2008	2014	2040	2005	2008	2014	2040	2040
Noordwest-Friesland	102	100	100	94	97	97	100	102	114	112	100	82	107	105	100	76	72	78	100	161	33 / 19
Noordoost-Friesland	102	101	100	91	97	99	100	99	104	105	100	81	106	105	100	76	79	83	100	148	31 / 17
Oost-Drenthe	101	101	100	92	96	98	100	99	112	114	100	83	105	105	100	77	79	84	100	145	33 / 18
Achterhoek	101	101	100	89	95	97	100	97	113	113	100	78	106	104	100	72	77	83	100	147	34 / 19
Twente	98	99	100	99	95	97	100	106	103	105	100	89	102	102	100	86	79	84	100	150	27 / 15
Kop van Noord-Holland	101	101	100	94	96	97	100	101	115	113	100	89	108	106	100	77	71	77	100	153	32 / 18
Goeree-Overflakkee	98	99	100	98	92	94	100	106	106	107	100	87	103	103	100	82	76	81	100	158	31 / 18
Voorne-Putten	102	101	100	100	96	97	100	109	117	110	100	90	107	104	100	84	71	77	100	164	29 / 16
Schouwen-Duiveland	102	100	100	94	96	96	100	103	120	116	100	86	108	106	100	78	78	82	100	142	36 / 21
Hoeksche Waard	101	101	100	93	96	98	100	103	109	110	100	78	108	107	100	76	69	75	100	156	33 / 19
Krimpenerwaard	101	100	100	96	96	98	100	104	112	112	100	88	106	104	100	80	74	79	100	151	30 / 18
Alblasserwaard/ Vijfheerenlanden	100	99	100	106	95	96	100	113	110	108	100	99	103	102	100	93	77	81	100	159	26 / 14
Rijnstreek	98	99	100	107	92	95	100	112	109	107	100	102	103	103	100	90	68	75	100	175	27 / 15
West-Brabant	98	98	100	101	94	96	100	109	108	107	100	94	101	101	100	86	76	81	100	156	29 / 16
Noord-Limburg	99	99	100	91	94	96	100	100	115	112	100	80	103	102	100	73	75	81	100	160	33 / 19
Midden-Limburg	100	99	100	92	93	96	100	100	119	116	100	85	103	102	100	75	75	81	100	151	33 / 19
Eemdelta	107	104	100	82	102	100	100	88	121	114	100	69	113	108	100	67	83	86	100	135	35 / 21
Noordoost-Groningen	103	103	100	86	98	99	100	92	114	114	100	80	108	107	100	72	82	85	100	134	33 / 19
De Marne	111	105	100	83	104	100	100	93	118	111	100	63	117	109	100	69	80	85	100	136	35 / 21
Parkstad Limburg	105	103	100	83	99	99	100	87	120	113	100	80	108	105	100	68	84	88	100	128	34 / 19
Maastricht-Mergelland	101	98	100	86	94	94	100	91	131	122	100	90	103	100	100	72	80	85	100	132	33 / 19
Westelijke Mijnstreek	104	102	100	83	98	99	100	91	130	122	100	75	108	105	100	67	80	85	100	135	35 / 20
Zeeuwsch-Vlaanderen	102	101	100	87	96	98	100	93	120	116	100	82	107	106	100	71	80	84	100	135	36 / 21
Anticipeergebieden	100	100	100	96	95	97	100	104	110	109	100	88	104	103	100	81	76	81	100	154	30 / 17
Topkrimpgebieden	103	102	100	85	97	98	100	90	123	117	100	80	107	105	100	70	82	86	100	133	34 / 20
Overig Nederland	96	97	100	110	93	95	100	117	102	103	100	105	98	99	100	97	79	83	100	167	25 / 14
Nederland Totaal	97	97	100	106	94	96	100	113	105	105	100	100	100	100	100	92	78	83	100	162	26 / 14
Waddeneilanden	100	98	100	93	99	94	100	103	119	113	100	70	107	104	100	80	73	79	100	156	35 / 21
Zuidoost Fryslân	100	100	100	91	97	98	100	98	108	109	100	81	104	104	100	76	80	84	100	147	32 / 18
Walcheren	100	100	100	97	96	98	100	103	112	110	100	94	105	105	100	82	79	83	100	143	31 / 18
West-West-Brabant	100	100	100	97	96	97	100	105	114	112	100	90	105	103	100	81	75	81	100	156	31 / 17

 hogere stijging t.o.v Overig NL	 hogere stijging t.o.v Overig NL
 hogere stijging t.o.v. NL	 hogere stijging t.o.v. NL
 daling met meer dan 2,5%	 daling met meer dan 2,5%
 daling met meer dan 12,5%	 daling met meer dan 5%
 wit tussen 2,5% daling en stijging NL	 wit tussen 2,5% daling en stijging NL